

ȘTEFAN SÁNDOR

O VIAȚĂ DOUĂ LUMI

Traducere de Magda Sütő-Udvari.

Publicare realizată cu acordul lui Andrei Sándor, fiul autorului.

Soției mele și în memoria părinților mei

Tabla de materii

PENTRU CE?.....	3
ÎN DERIVĂ SPRE DEZUMANIZARE	5
ANTECEDENTELE	5
GHETOUL	6
PE DRUMUL SPRE PREISTORIE	7
ÎNCEPUTUL	10
REVEDERE	15

PENTRU CE?

Cred că trebuie să dezvălui, în câteva cuvinte, pentru ce m-am hotărât, după o tăcere care a durat ani lungi, să încerc să descriu amintirile mele legate de fascism, de anii petrecuți în lagărul de concentrare. Până acum am rupt tăcerea în două rânduri. Prima oară, anonim, într-un volum antologic de „mărturisiri”, iar a doua oară, atunci când, la rugămintea lui György Koczka, am scris în cotidianul Temesvári Új Szó despre cartea lui Imre Kertész, distinsă cu premiul Nobel, intitulată „Fără destin” („Sorstalanság”). În acest volum am regăsit foarte multe dintre cele prin care am trecut eu însumi odinioară, ceea ce, natural, a evocat amintirile din adâncul meu. Mai apoi, doi prieteni apropiați, Ferenc Albert și Ferenc Bárányi, mi-au sugerat, ba chiar m-au rugat să aștern pe hârtie acea parte a vieții mele, parte indestructibilă, inalienabilă. Unul dintre argumentele lor era faptul că avusesem și mai am experiență și chemare pentru scris. Astfel s-a înfiripat ideea acestei cărți, în felul acesta am ajuns să schițez tot ceea ce aveam de spus, viitorul cuprins al volumului.

Trebuie să mărturisesc că am avut totuși niște îngrijorări. Înainte de toate, faptul că despre acest subiect s-a scris mult de către mulți autori, mai înzestrați decât mine. Pe de altă parte, adevărul este că fiecare trăiește aceeași întâmplare într-un mod cel puțin parțial diferit, individual. Nu există două minți sau doi ochi perfect identici, cum nici ceea ce reflectă nu poate fi la fel, de aceea mulți ar putea avea de relatat despre același lucru. Am reușit eu oare, într-adevăr, să relatez în cele ce urmează, măcar în parte, și **altceva**? A meritat oare să aștern pe

hârtie aceste pagini? Nu este datoria mea să decid, ci a acelor care (poate) vor citi cele scrise de mine.

Doresc să clarific un lucru: nu scriu această carte ca să accentuez sau să justific cu fapte apartenența mea evreiască. Că, întâmplător, m-am născut într-o familie de religie ebraică nu schimbă faptul că sunt maghiar; dacă vreți, evreu **maghiar**, prin educație, cultură și principii. Aș adăuga că, în cazul evreilor maghiari, acesta este, în general, un fapt pertinent. Ca să pun întrebarea aproape banală: au fost oare maghiari oameni de litere sau actori precum Miklós Radnóti, Artur Somlay, Jenő Heltai, Éva Ruttkai, Gyula Kőváry, Ferenc Molnár, Dezső Kellér și mulți alții, sau este maghiar Ede Teller, „părintele” bombei cu hidrogen? Poezia „Tüzek”(„Focuri” – n.t.) de József Kiss nu aparține oare literaturii maghiare, precum orice altă creație a poezilor noștri?

Reconsiderând din nou tot ceea ce scrisesem despre anul deportării și reînceperea vieții „normale”, mi-a venit ideea să extind cu câțiva ani durata în timp a acestei scrieri. Mai exact cu acei ani, care au coincis cu anii universitari, dar care au avut un efect determinant asupra întregii mele vieți ulterioare. Realizarea acestei idei a dublat, cu aproximație, cuantumul de impresii, servind drept bază a acestei scrieri și – după părerea mea – menționează fapte despre care abia de s-a scris sau nu s-a scris deloc.

ÎN DERIVĂ SPRE DEZUMANIZARE

ANTECEDENTELE

Nu intenționez să repet referințele molimei fasciste din Ungaria. Aș vrea doar să evoc ce a însemnat pentru mine, adolescentul orădean de 16-17 ani, această perioadă străină de poporul maghiar, de spiritualitatea maghiară. Și ceea ce ni s-a întâmplat mie, familiei mele și colegilor mei de școală, înainte de punerea în practică, în Ungaria, a conceptului hitlerist „Endlösung” (soluția finală).

Inițial, la începutul anilor patruzeci, în perioada imediat următoare dictatului de la Viena, după cum îmi amintesc, nu aveam premoniția vremurilor ce urmau să vină. Ba chiar pot să afirm că „dispoziția” noastră s-a ameliorat. La școală, continuam să învăț în limba maternă; ne simțeam mai acasă decât înainte de 1940.

Încetul cu încetul, treptat, am început să simțim realitatea amară a discriminării, mai apoi a oprimării și, în cele din urmă, a persecuției. Evident, aceasta avea să influențeze și viața mea de zi cu zi. În ce a constat acest efect asupra mea?

Însemna, de exemplu, faptul că noi (elevii Liceului Evreiesc Dr. L. Kecskeméti) nu puteam participa la mișcarea militară de tineret, precum adulții, care nu puteau efectua serviciu militar, ci doar muncă forțată, și noi „serveam patria” prin muncă. Tăiat lemne, muncă de teren etc., de obicei sub „îndrumarea” unui soldat sau caporal extrem de primitiv. Soldatul Imre al nostru ne punea cu predilecție să exersăm „saltul broaștei” și, din când în când, zbiera la noi: „Pișați-vă!” Drept să spun, nu luam prea în serios aceste „după-amieze de lucru”, uneori și dimineți, obligatorii o dată pe săptămână. Nemaivorbind de faptul că, sub acest pretext, făcând mare vâlvă, ajungeam chiar și la școală cu întârziere. La un moment dat (la sfârșitul lui 1943 sau începutul lui 1944, dacă memoria nu mă înșală) școala ne-a fost luată și apoi unificată cu o altă instituție de învățământ de același rit. Așa încât mergeam la școală de după-masă până spre seară și chiar dacă profesorii ne-au rămas în continuare, rânduiala obișnuită a vieții noastre începea să se destrame. Dacă tot veni vorba, consider că trebuie să subliniez nivelul înalt al educației din școala noastră. Pe atunci, (continuând tradiția perioadei interbelice) la liceu ne

însușeam noțiunile de bază ale culturii generale, cunoșteam cele mai importante creații ale literaturii române și străine, evenimentele istoriei maghiare și ale lumii, eram orientați în țara noastră, în Europa și în lume și ne însușeam **cunoștințele de bază** ale științelor exacte. Nota bene, acest fapt poate părea ciudat tinerilor de astăzi! În această perioadă eram deja „înstelați”, purtam pe piept steaua galbenă (menită să afișeze excluderea noastră din comunitate). Atunci, în timp ce mă plimbam pe strada Kossuth Lajos, mi s-a întâmplat pentru prima și ultima dată în viața mea, să fiu scuipat în stradă. De către cine, nu îmi mai amintesc. Cu siguranță era cineva, care voia să aplice cu strictețe spiritul afișelor, deciziilor, ordinelor care de regulă începeau cu: „Evreii sunt obligați să, evreilor le este interzis să, și așa mai departe...” semnate bineînțeles de către viteazul László Endre, László Baki sau alții.

Totuși, toate acestea nu zguduiră încă temeliile vieții noastre civile bine organizate. În primele luni ale anului 1944, tata lucra ca de obicei (se îngrijea de pacienți în toate privințele), mama își trăia viața de „casnică”, iar eu deveneam adolescent în școală (chiar dacă nu în cea originală) și în afara școlii.

GHETOUL

Apoi, dintr-o dată, a început redeșteptarea întunecatului ev mediu (nu în întregime, ci doar a părții sale neguroase!) și am aflat că vom fi închiși în ghetou. Au separat printr-un gard înalt câteva străzi ale orașului și toți cei considerați „evrei” au fost transportați aici. Nu se știa pe baza căror liste sau registre și nu știu nici azi. Într-o dimineață însoțită de mai ne veni și nouă – familiei mele – rândul. Îmi amintesc de două lucruri. Cum ședeam într-una din camerele noastre, acolo unde era biblioteca mare a lui tata și lăcrimam (trebuia să ne despărțim de cărțile noastre iubite). Și cum îl suna tata, ofițer decorat pentru vitejie al armatei monarhiei (nu demult, în 1940 asistase cu bucurie la intrarea honvezilor și a lui Miklós Horthy pe armăsarul său alb...) pe primarul István Soós, pe care îl cunoștea, și îl întreba dacă nu s-ar putea, considerând meritele sale din trecut, să facă o excepție cu familia noastră? Răspunsul a fost negativ... Am fost transportați cu un camion, împreună cu hainele, așternuturile și obiectele de uz comun mai importante, acolo unde locuia bunica mea de partea mamei și una din mătuși. În scurt timp, locuința cu două camere se umplu cu celelalte rude. Nu-mi amintesc exact, dar puteam fi în jur de 10 persoane.

Ce îmi vine în minte dacă scormonesc printre amintiri despre perioada aceasta de cam o lună a vieții noastre? Înainte de toate, modul în care de la o zi la alta, confortul familiei de doctor a fost înlocuit de aglomerația incomodă, neplăcută în ciuda relațiilor de rubedenie. În același timp, ghetoul ca entitate îmi stăruie în memorie ca o comunitate organizându-se rapid. Avea conducere, era asistență medicală (se făceau chiar operații; eu însumi am fost martor la unele dintre ele. Unei colege de școală care venise cu mine chiar i se făcu rău la vederea sângelui). N-am habar, nici nu îmi pot imagina cum se asigura aprovizionarea cu alimente a miilor de oameni. Mii? Ei bine, dacă nu mă înșel, din oraș și din județ - cum și de acolo au fost aduși în ghetou toți evreii – puteam fi cam 30.000.

Știu în schimb că cei din „afară”, prieteni, cunoștințe, oameni pur și simplu onești, empatici, ne aduceau pe furie la gardul păzit de jandarmi tot felul de lucruri, desigur și alimente. Știu de asemenea că exista „casa bătailor”, sau cum a fost poreclită cu umor negru, casa de „bătut bani”. Aici se străduiau „specialiștii” potriviți să dea de urma banilor, bijuteriilor, etc. pe care locuitorii mai înstăriți ai ghetoului le-au adus cu ei sau le-au lăsat ascunse în altă parte. Asta nu era o glumă pentru cei duși acolo, mulți dintre ei au fost bătuți măr și unii chiar s-au sinucis din acest motiv, de exemplu un medic pe care l-am cunoscut.

Din perspectiva unei jumătăți de secol e greu să-mi evoc gândurile și sentimentele de atunci, întregul efect, nu atât material, cât sufletesc, pe care l-a avut asupra mea trăirea concretă a ghetoului. Un lucru e cert, nu am trăit-o ca pe o dramă adevărată sau tragedie, așa cum – „mutatis mutandis” – m-am obișnuit cu mai sus amintita muncă forțată sau cu purtarea stelei galbene și o consideram, chiar dacă nu normală, totuși suportabilă. Eram, încă, împreună cu toți cei fără de care nu-mi puteam imagina viața și acest lucru îmi definea în mod fundamental „dispoziția”. Încă nu fusesem nici îndrăgostit de-a binelea, așa că faptul că în ghetou nu mă întâlneam cu „societatea” mea, în special cu o fată (îi ziceam Diți, n-am mai văzut-o niciodată de atunci) nu însemna pentru mine o dramă sufletească deosebită.

PE DRUMUL SPRE PREISTORIE

După aproximativ o lună de viață „liniștită” de ghetou, și aceasta s-a năruit. A venit vestea (nu-mi mai amintesc prin ce cale) că vom fi transportați cu trenul. Nu știa nimeni unde; știam doar că vom fi duși la muncă. Au început pregătirile. În dimineața când ne-a venit rândul, toți ne-am pus mai multe rânduri de lenjerie și – pentru că aflasem că vom călători în vagoane de

marfă – am pregătit una-alta și pentru culcușuri. Și bineînțeles câte ceva de-ale gurii. Am fost transportați cu camionul la o gară din suburbie, mulți stăteau în stradă și se uitau la noi...

István cu tatăl lui, Johann Sándor, medic pneumolog, directorul spitalului de pneumologie din Oradea înainte de război

Cum în ghetou tuberculoșii erau în grija tatălui meu, familia noastră a ajuns într-un vagon de marfă destinat bolnavilor cu ușoare afecțiuni pulmonare. Ne însoțea și fiul unui alt medic pulmonolog, cu care eram prieten (mama și tatăl lui „călătoreau” cu tuberculoșii grav bolnavi). Menționez ca fapt divers că bolnavii mintali de rit evreiesc au fost de asemenea plasați în vagoane separate. Gândindu-mă acum, realizez că trebuise o temeinică muncă de organizare, în primul rând din partea jandarmeriei, ca să se poată transporta în ordine zeci de mii de oameni. Spun în ordine, pentru că nimănui nu-i dădea prin cap să se opună sau poate să se împotrivescă. Mergem la muncă – ne spuneam – și o să fie cumva. Acum știu că la fel s-a întâmplat și în cazul sutelor de mii de tovarăși de suferință. Este dificil, chiar imposibil de spus dacă practic nicăieri în țară n-a izbucnit vreo opunere împotriva ridicării cu sila de acasă, a deportării. Adevărul este că sigur n-ar fi fost eficientă, și totuși...Doar în altă parte, chiar mai devreme, existase un precedent: să ne gândim la lupta din ghetoul din Varșovia (și la eșecul acesteia).

Ne-am instalat în vagon. Am bătut cuie în pereți, ne-am agățat hainele, am pus saltelele pe care le-am adus, merindele, sticlele cu apă și celelalte. Nu-mi mai amintesc cum, dar s-a rezolvat cumva și problema WC-ului. Cred că sub formă de găleți sau ciubere. Ferestrele vagonului erau asigurate cu sîrmă ghimpată, iar ușa glisantă, la un moment dat, a fost închisă și ferecată. Vagonul s-a pus în mișcare și ne-am început „călătoria” spre necunoscut.

Voiajul îndelungat cu trenul nu este treaba cea mai simplă, nici chiar în condiții normale. (Asta îmi amintește de o altă călătorie, mult mai târziu. În 1970, la invitația Academiei Poloneze, am mers la Varșovia la un schimb de experiență. Călătoria, singur în vagonul de

dormit, a durat mai bine de o zi și jumătate. Spre sfârșit, când ne apropiam de Varșovia, eram deja sătul până peste cap. Mi-am pregătit bagajul și, când trenul a oprit, am coborât repede, crezând că în sfârșit am ajuns. M-am înșelat. Am intrat în clădirea gării, fiind noaptea tâziu abia erau câțiva călători. Mă gândeam că tot vor trimite pe cineva să mă întâmpine. După ce am așteptat în zadar o bucată de vreme, am cerut să se anunțe la difuzor că oaspetele din România a sosit. Nu se întâmplă nimic. Finalmente un polonez binevoitor, care vorbea engleza, mă lămuri că coborâsem la o gară suburbană a Varșoviei și că trebuia să ajung cumva la gara centrală, unde cu siguranță eram așteptat. Cum nu aveam bani polonezi, am reușit să prind un taxi pe țigări și după câțiva kilometri buni, coboram în fața gării centrale. Acolo o doamnă îmbrăcată într-un mantou de blană tocmai se pregătea să urce într-un taxi. Am abordat-o în engleză, la care s-a lămurit că dânsa mă aștepta din partea Academiei. De altfel, era o doamnă extrem de drăguță... și cele ce au urmat au fost în ordine...

Timpul trecea greu, atmosfera era apăsătoare în vagonul ferecat, doar călătoream pentru prima oară în viață în asemenea condiții. Deși, dat fiind faptul că erau cu noi bolnavi, care în majoritate călătoreau culcați, ne era mai comod decât aceluia care au fost înghesuiți în celelalte vagoane. Trecuse o zi (știam asta, mai eram în posesia ceasurilor) și am ajuns – după cum bănuiam – la granița țării. Un episod memorabil sugera același lucru. Trenul staționa. Deodată, prin una din ferestre ni se adresă o figură în uniformă (jandarm, grănicer? cine știe). „Oameni buni, dați înapoi obiectele de valoare ce le aveți, bijuterii, ceasuri, bani, nu le duceți la nemți, că doar și voi sunteți maghiari!” Am citat din memorie, dar asta era esențialul. (Cei ce au citit cartea lui Imre Kertész știu că lor li s-a întâmplat același lucru!) Deci, din acest punct de vedere, eram maghiari, nu „evreii”! Ce moment ilariant de trist, ca să nu spun tragicomic! A trecut, nu am dat nimic, iar din afară am primit o înjurătură întortocheată. Trenul porni mai departe (post hoc știu că traversam munții spre Polonia). Mai trecu o zi, era tot mai dificil, în găleți se adunau fecaliile, mirosul era greu...

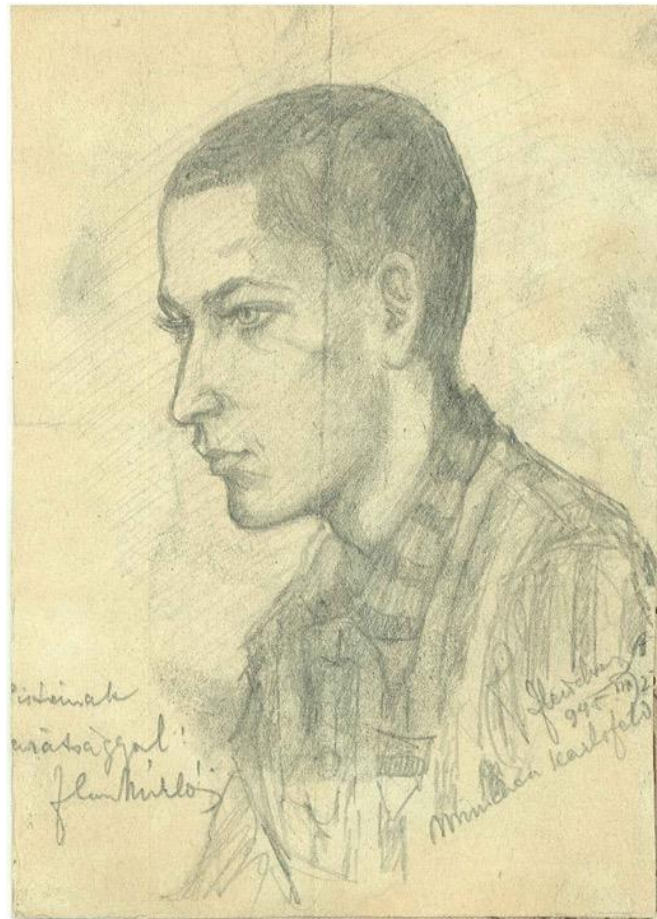
ÎNCEPUTUL

Îmi aduc aminte că era dimineața când am ajuns. După ce s-a oprit trenul, un soldat SS a deschis ușa vagonului: „Aussteigen !” (Coborârea). N-aveam idee unde ne aflam, privind afară, n-am văzut gară, doar puțin mai departe ceva barăci, în jurul trenului mișunau soldați nemți și mai ales oameni în haine vărgate. Ne-au atenționat ca bolnavii să rămână pe loc. Familia s-a dat jos. Noi doi, cu prietenul meu, am rămas la urmă. Acesta a fost primul moment crucial pentru mine. Voiam să cobor. Soldatul SS de lângă vagon, crezând că toată lumea a coborât deja, începu să împingă ușa ca să o închidă. Eu am pus piciorul în deschizătura rămasă și mama, care era jos, strigă că fiul ei încă nu a coborât. M-am dat jos cu chiu cu vai și soldatul trânti ușa. Prietenul meu nu mai apucă să coboare. Trebuie să mai spun că nu s-a întors din deportare? Azi știu că bolnavii rămași în vagon – împreună cu ceilalți din vagoanele de „bolnavi” – deci și el – au fost duși direct la camerele de gazare cu scopul de a fi „lichidați”).

Ne-am pus și noi în rândul lung al „călătorilor”, încă amețiți de impresiile sosirii neașteptate. După o vreme am ajuns în fața unui mic grup de ofițeri SS. Ne semnalau cu mâna, cine să meargă la stânga și cine la dreapta. Ulterior nu știu dacă Mengele era printre ei. Posibil!). Bineînțeles, nu știam ce semnificație aveau cele două direcții. Tata și cu mine am fost trimiși la stânga, mama, bunicile și ceilalți membri ai familiei la dreapta. I-am mai văzut îndepărtându-se încet. Am întrebat pe cineva – nu mai știu pe cine – de ce merg în altă direcție decât noi? Mi s-a răspuns că sunt duși la mașini, ca să nu se obosească. (Aș adăuga că tata era în putere, arătând mai tânăr decât cei 56 de ani ai săi, în timp ce mama părea mai în vârstă de 47 de ani, cu sănătatea șubredă. Eu, cum eram înalt de statură, băiat bine dezvoltat, arătam mai mult de 17 ani. Atunci a fost ultima oară când am văzut-o pe mama, dar încă multă vreme n-am știut (sau nu voiam să știu) că au omorât-o. Deoarece chiar dacă atunci încă nu știam, cei dirijați spre dreapta au devenit victimele camerelor de gazare... Intenționat nu vreau să mai scriu despre asta. Poate doar atât că, din primele minute și mai târziu, până la sfârșit, am simțit un anume miros de ars, doar că atunci nu știam că provine din crematoriu.

Noi, cei ajunși pe partea stângă, am fost dirijați într-o baracă. A trebuit să ne dezbrăcăm în pielea goală. Da, îmi amintesc foarte bine că, întâmplător și în mod excepțional, fiind o zi chiar neobișnuit de călduroasă, eram fericit să scap de cele câteva rânduri de lenjerie și celelalte haine (am amintit faptul că le puseserăm din precauție). Zonele acoperite cu păr ne-au fost rase și a trebuit să facem duș. Atunci încă nu știam că milioanele de oameni uciși, printre care și mama,

au mers în camera de gazare tot ca să facă „duș”. Ne-am păstrat pantofii proprii, dar am primit și niște pantofi cu talpă de lemn, o haină vărgată, pantaloni și cămașă. „Echipați” astfel am ajuns la una din șirul lung de barăci. Avea pardoseală de ciment, un ciubăr mai mare lângă unica intrare; asta era tot. La 6 iunie a anului 1944 a început viața noastră de „Häftling” (prizonier).

Nu știu pe câți dintre noi ne-au înghesuit în baraca noastră (și în celelalte), dar am fost foarte mulți. Cum, încetul cu încetul, începeam să ne dezmeticim, deja ne gândeam la ce va fi la noapte. Eram evident mult prea mulți ca să ne putem culca. Lucru care, mai târziu, s-a și adevărit. Dar înainte trebuie totuși să spun ceva. În timp ce ne învărteam fără rost prin baracă, un zvon prinse a se răspândi pe neașteptate. De unde se iscase, nu se știa. „Astăzi, 6 iunie, englezii și americanii au debarcat în vestul Europei!”. Atât. Dar și atât ne-a fost destul ca să discutăm agitați: „Nu mai poate fi mult până la sfârșitul războiului, naziștii vor fi înfrânți și noi vom fi eliberați”. Asta credeam atunci; primeam vestea cu entuziasm și nu ne gândeam că, printre altele, târzia debarcare îi dădea lui Hitler și alor săi posibilitatea să isprăvească neperturbați mare parte a Holocaustului (pe atunci cuvântul ăsta nu exista). În felul acesta și cu noi. Aici mai trebuie adăugat ceva. Aliații, prin serviciile lor secrete, știau cu certitudine despre

Holocaust, despre deportarea sutelor de mii, chiar a milioanele de oameni, despre masacrele ce se desfășurau fără oprire. În 1944, când din Ungaria de pildă au fost deportați mai multe sute de mii de oameni, (printre care și noi), Germania era deja bombardată zilnic și campania din Rusia trecuse de „întorsătura” de la Stalingrad. Se pune întrebarea, oare nu s-ar fi putut să se bombardeze, să zicem, căile feroviare ce duceau dinspre Ungaria spre Silezia? Nu s-ar fi putut grăbi – de exemplu – încercuirea și ocuparea Auschwitzului? Ori poate marile puteri, fie ele din est sau din occident, nu erau interesate de soarta sutelor de mii de oameni nevinovați? Întrebări rămase toate fără răspuns! Eliberarea apropiată a rămas, desigur, o iluzie deșartă; a trebuit să o așteptăm timp de un an întreg...Despre faptul că am aflat vestea debarcării chiar în aceeași zi și ce anume s-a petrecut în culise, voi relata mai târziu.

Dacă aș vrea să caracterizez pe scurt cele două săptămâni petrecute la Birkenau (atunci nu știam că așa se numea „anticamera” lagărului de concentrare de la Auschwitz, de fapt adevăratul „Vernichtungslager” (lagărul de nimicire), poate cel mai potrivit ar fi astfel: într-o clipită am fost smulși din viața noastră normală din secolul XX și scufunțați în vremuri aproape preistorice.

Cred că eram înghesuiți pe puțin o mie într-o baracă menită să găzduiască cel mult două sute de oameni. Asta însemna că noaptea nimeni nu se putea culca pe podea, ci ședeam în rând, aproape unul în poalele celuilalt, până dimineața. Îmi amintesc cum asta era pentru cei înalți, astfel, atât pentru tata, cât și pentru mine, o poziție deosebit de obositoare, neplăcută. Neplăcerea se accentua dacă, pentru satisfacerea anumitor nevoi, trebuia să ne sculăm și să ajungem la mai sus pomenitul ciubăr. În astfel de cazuri, tot rândul se trezea din moțăială și trebuia să facă loc. Halal noroc, noaptea nu era lungă, fiindcă în zori pe la 5 (câțiva dintre noi reușiseră să-și ascundă și să-și păstreze ceasurile) eram treziți. Dădeam buzna în spațiul dintre barăci și în scurt timp începea „Zählappel” (numărătoarea). Un ofițer SS împreună cu „Blockältester” (șeful de baracă) – prizonier și el, dar cu vechime – îi număra pe cei prezenți. Asta dura de obicei foarte mult; numărul nu prea corespundea (deoarece unii mai treceau câteodată în altă baracă).

Înainte de numărătoare primeam „micul dejun”, o fiertură subțire și o bucată de pâine neagră, uneori cu o felie de salam. Spre amiază sosea indefinisabila „supă” și cu asta basta. Niște completări privind mesele, așa-zisele mese. Din ce mâncam, respectiv beam? Vorbind despre ciubărul de la intrare, nu am menționat că tot acolo zăceau câteva lighene și alte vase ruginite, ciobite. În acestea se turna „mâncarea” în general fluidă și dintr-un asemenea castron

o sorbeam uneori câte 10-15, cu rândul. Unii suportau să se „hrănească” în acest mod dezgustător, alții nu. La început nici mie nu-mi prea venea, dar tata m-a atenționat că dacă vreau să rămân în viață, să renunț la obiceiurile umane normale. De altfel, dânsul a contribuit esențial la caracterul „civilizat” al meselor noastre. Găsise undeva un cui mai mare și l-a tot lovit cu o piatră, până când a devenit un cuțit minuscul, o lamă. Cu asta tăiam pâinea și ce mai era arareori pe lângă ea. Nu numai noi, deoarece se forma o adevărată procesiune pentru acest „tacâm”. La fel de popular deveni o cunoștință veche de-a noastră, un farmacist orădean, care găsisse o lingură ruptă de-a lungul, pe care o împrumuta tuturor, și care, față de modul de a mânca schițat mai sus, reprezenta un adevărat lux. Să nu uităm că toate acestea se întâmplau la mijlocul secolului XX, astfel că cred că trimiterea mea la vremuri preistorice nu este o exagerare.

Merită să pomenim pe scurt că posibilități de a ne spăla nu existau (doar apa de ploaie era în abundență), în schimb exista o baracă-latrină. Ședeam în rând de-a lungul barăcii deasupra câte unui orificiu rotund (evident nu erau pereți de separare). Nu consideram acest fapt ca și tragic, fiind vorba doar de indivizi masculini (femeile rămase au fost plasate într-o parte complet separată a lagărului). Era însă o altă dificultate. Al doilea șef al barăcii noastre era un țișănuș scund, care umbla în sus și-n jos cu un bici și care avea o preferință deosebită pentru încălțăminte de piele. Așa că mai intra din când în când în baraca-latrină și mai scotea câte-o pereche de pantofi de piele mai buni de pe picioarele celor ce ședea acolo. Pierderea pantofilor de piele atârna greu în cumpănă, deoarece pantofii cu talpă de lemn adesea jenau picioarele purtătorului, cauzând puroi și alte bebele. De aceea, văzând această periclitare a pantofilor noștri, mulți dintre noi am încercat să ne apărăm mângăindu-ne cu noroi încălțăminte de piele, ca să pară urâtă. Acest truc a dat rezultate în cazul tatălui meu și al meu, de exemplu.

Cum trecea ziua? Deși se zvonea că – fiindcă fuseserăm direcționați la stânga – vom fi puși la lucru mai devreme sau mai târziu, deocamdată nu făceam nimic. Zilele ce se târau încet ca o mulțime anonimă, înfometată și înjosită. Pe ploaie – Silezia e vestită pentru vremea mizerabilă – pe soare, pe vânt, ședeam afară lângă baracă și povesteam. Despre ce? Despre viața noastră anterioară, omenească, despre cei de care am fost despărțiți și mai ales despre lucruri legate de mâncat. Inventam meniuri alese nemaiauzite, gustoase; ne contraziceam asupra modului de preparare a mâncărurilor. Îmi amintesc de un tovarăș de detenție, un cunoscut medic internist orădean, care, fiind mare mâncăcios, domina acele discuții și rememorări

Trecură astfel cam două săptămâni. Atunci situația noastră se schimbă radical. Am fost adunați în fața unei noi „comisii”, constând din ofițeri SS, și ni s-a spus să ne așezăm cei de peste 18 ani într-un grup separat. Pentru a treia oară deja, viața mea atârna de un fir de ață. Dacă nu mă alăturam acestui grup, care, după cum ieși la iveală, era destinat pentru muncă, cu siguranță mi-aș fi încheiat existența pe acest pământ. Din nou am „trișat”, bazându-mă pe înfățișarea mea exterioară, m-am pus lângă tatăl meu și ... am reușit.

Până atunci nu aveam o identitate; eram unii dintre cei X locuitori ai barăcii. După cum se știe, pe baza cercetărilor ulterioare și a documentelor găsite, șefii naziști de „Vernichtungslager” țineau o evidență exactă a victimelor sosite, „lichidate” și trimise la muncă - cu cifre exacte. Astfel deveni acesta singurul masacru din istorie, contabilizat cu precizie.

Pentru prima oară eram într-adevăr luați în considerare, am primit câte un număr și din nimeni, dintr-un anonim, am devenit prizonierul cu un număr anume. Mai mult chiar, numărul de tinichea având o anumită culoare, ne era specificat și felul: număr verde = criminal, număr roșu = deținut politic, număr galben = evreu. Mai am și astăzi, în vreun sertar, numerele noastre: 71155 era al tatălui meu, iar 71154 al meu.

Ultimele zile la Birkenau le-am petrecut deja în altă baracă și acolo - vezi, Doamne! – dormeam pe priciuri, priciuri supraetajate. Nu-mi amintesc dacă erau acoperite cu ceva material sau cu o saltea cu paie...

Apoi veni iar rândul vagonului de marfă. Interiorul vagonului era împărțit în trei părți. În cele două treimi exterioare erau înghesuți vreo 30 de prizonieri în fiecare, iar treimea din mijloc era ocupată de doi gardieni înarmați. Destinația, nouă încă necunoscută, era Germania. Am crezut atunci că ne luăm rămas bun de la Birkenau, odată pentru totdeauna. N-a fost așa...

REVEDERE

Anterior amintita vizită în Polonia din 1970, am folosit-o și în scopul de a cunoaște țara, obiectivele sale importante demne de a fi văzute. Împreună cu soția mea am vizitat frumusețile din Varșovia, Cracovia și Gdańsk, precum și curiozitățile muzeului salinei din Wieliczka. Într-o zi extrem de friguroasă am ajuns și la Oświęcim (numele polonez al Auschwitzului). Era o gară mică și îngrijită, unde am cumpărat de la florărie un buchet de flori. Am găsit un taxi, care ne-a dus la... Birkenau. Zăpada scârțâia sub tălpile noastre, temperatura era cu mult sub zero grade, eram doar noi acolo, e greu de descris cu ce sentimente am sosit în același loc pentru a doua oară. Am trecut pe lângă șirul lung de barăci – aș minți scriind că mi-am recunoscut „locul de cazare” de odinioară – și am ajuns la capăt, acolo unde atunci era crematoriul. Pe locul acestuia, acum există doar un morman de ruine, în fața căruia se află o inscripție memorială pioasă în 16 limbi. După 26 de ani ajungeam la „mormântul” mamei mele. M-am dus și am depus florile. Mi-am reamintit cum, în dimineața aceea, am văzut-o, i-am văzut pentru ultima oară, mergând spre dreapta. Și după atâția ani mă durea la fel de tare că am putut veni la ea doar aici...

Soția mea rămase puțin în urmă. O mașină s-a oprit lângă ea. Au coborât doi bărbați. Unul mai în vârstă și unul mai tânăr, cu un aparat de fotografiat atârnat la gât și un alt aparat (magnetofon?) în mână. Au abordat-o pe soția mea, au schimbat câteva vorbe, iar tânărul s-a apropiat de mine. Soția mea îmi povesti ulterior că, atunci când au sosit, au salutat-o și au întrebat-o cine eram, de ce ne aflam acolo (cred că franțuzește). Ea le-a povestit că eu fusesem prizonier acolo în 1944, mama mea fusese ucisă acolo, iar la momentul respectiv mă aflam în Polonia într-o delegație științifică. Bărbatul mai tânăr, care s-a prezentat și mi-a spus că venea din Franța ca să facă pentru Radio Suisse un reportaj de Crăciun despre Auschwitz și Birkenau, s-a bucurat nespus, pentru că nu sperase de fel la un astfel de subiect de reportaj. Ne-am salutat și am intrat în vorbă. M-a rugat să vorbesc în microfonul magnetofonului. Aveam dubii serioase: să dai o „declarație” în străinătate, unui post de radio străin, nu putea fi pe placul Securității (cu certitudine erau ascultate și posturile de radio elvețiene). Cu toate acestea, nu l-am putut refuza. El făcu introducerea la interviu – din depărtare se aude clopotul unei biserici – ne aflăm aici etc. – nota bene, nu se auzea nimic! Iar eu am spus câte ceva despre pace, prietenie și așa mai departe.

Cum voiam să ne întoarcem la Cracovia, am acceptat bucuroși invitația lor de a călători cu ei. Am aflat că noul nostru cunoscut francez (purta în buzunar recentul volum al lui Eugène Ionesco) aborda de mult în reportajele sale subiectul urii rasiale, umblase deja de 16 ori în Statele Unite pentru cazuri legate de negri, dar nu fusese până atunci într-un lagăr de concentrare nazist. Însoțitorul său, ziarist polonez, fusese de asemenea prizonier în lagărele din Birkenau și Auschwitz. De la el am aflat, am înțeles, cum a putut ajunge odinioară la noi încă în aceeași zi vestea debarcării în vestul Europei. La Auschwitz activa o organizație secretă de nuanță politică mixtă, care, pe lângă faptul că evacua în secret din lagăr persoanele mai „importante” – de pildă, prim-ministrul în funcție Czirankievitz – răspânda imediat veștile bune, în scop „psihoterapeutic”. Ne-am oprit pe drum la un han mic și am povestit în compania unui pahar de vin acrișor. N-am mers direct la Cracovia, noul nostru cunoscut era așteptat la adevăratul lagăr de la Auschwitz. Atunci am zărit pentru prima dată intrarea purtând inscripția ipocrită „Arbeit macht frei” (munca eliberează) și clădirile din cărămidă netencuită. Reporterul francez a fost primit de o femeie în vârstă, care fusese și ea prizonieră în lagăr la vremea respectivă, și care îi povesti multe, printre care acea noapte memorabilă, când, fiind ajunul Crăciunului, SS-ul a scos prizonierii afară în gerul usturător și i-a ținut toată noaptea sub cerul liber – ca și cadou de sărbători. Iar noul nostru prieten i-a transmis salutări călduroase din partea unui francez, fost locatar al lagărului.

Apoi am vizitat muzeul lagărului. Treceam din sală în sală, unde, în vitrine înalte de sticlă, se înșirau vestigiile groaznice ale Holocaustului: proteze dentare, valize, jucării pentru copii, haine, tot ceea ce provenea de la cei deportați și uciși. Deodată am observat că ceva se întâmpla cu musafirul francez. Își suceea nasturii de la palton, își rodea unghiile până la sânge, avea respirația îngreunată. Medici fiind, l-am întrebat dacă nu cumva se simțea rău, dacă îl puteam ajuta cu ceva? Ne-a mărturisit că lui, cercetătorul călit al urei rasiale, aproape că i se făcu rău de la cele văzute. Am mers mai departe. Trebuia să se întâlnească cu câțiva tineri polonezi într-o sală unde a fost proiectat un film documentar despre ororile de la Auschwitz-Birkenau. Acesta a fost punctul culminant al „impresiilor” musafirului.

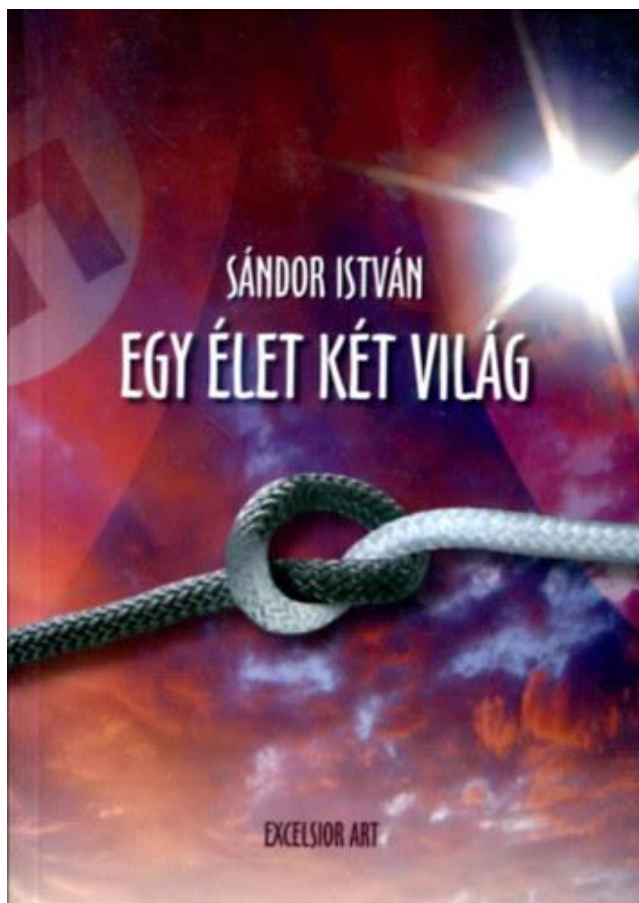
Printre altele, el a fost indignat și de faptul că filmul nu făcuse o impresie deosebit de vizibilă asupra tinerilor... Cu atât mai bine – am spus noi – asta înseamnă că pentru tineretul din ziua de astăzi, fascismul nu mai e decât o amintire din istorie. Acum, după încă 40 de ani, n-aș mai fi atât de categoric. Fiind un supraviețuitor al Holocaustului, am fost invitat recent de către un organ de presă, să povestesc una-alta despre deportarea mea. Am făcut-o. Știu din presă că un fost locuitor al lagărului de concentrare, care trăia în Statele Unite, la vârsta de 88 de ani,

a fost invitat să facă o „declarație” similară. Nu pot considera întâmplător faptul că, atât la cele relatate de mine, cât și de „colegul” american, opiniile apărute pe internet erau în linii mari asemănătoare. De exemplu: „Totul este o minciună, nici nu a existat Holocaustul!” „Bine au făcut nașiștii făcând ce-au făcut!” și așa mai departe. Iar... majoritatea comentariilor au fost în acest sens. Din păcate, ideologia nazistă, dacă poate fi numită astfel, deocamdată nu a dispărut. Oare acțiunile organizațiilor de extremă dreapta, oficiale sau neoficiale, din Germania, Ungaria, România sau din altă parte nu dovedesc tocmai acest lucru?

Am continuat drumul până la Cracovia, unde ne-am luat rămas bun. Ulterior ne-a mai trimis o carte poștală. De atunci n-am mai auzit de el...

După mulți ani, am mai înfruntat o dată Auschwitzul, problema lagărului, la Timișoara, mai exact în biroul directorului la Teatrul Maghiar de Stat Csiky Gergely. Eram pe atunci – ca și în câțiva ani buni care au urmat – membru al comisiei artistice a teatrului. Sincer vorbind, comisia aceasta era, înainte de 1989, un organ extrem de util al teatrului. Nu pentru că proteja spectacolele de anumite greșeli ideologice și politice, deși, oficial, acesta era scopul principal pentru care a fost creat. Era util pentru că – fiind mai mulți participanți – în multe cazuri discuțiile, comentariile rezultau în creșterea valorii artistice a spectacolului. Ei bine, o astfel de discuție a avut loc înainte de premiera unui spectacol deosebit. László Mátray – genul de actor care gândește, cu adevărat intelectual – pregătise o monodramă despre lagărul de la Auschwitz și comandantul său. Se încinse o discuție aprinsă; mai mulți și-au spus părerea când prietenul meu, Ferenc Albert, care era și el membru al comisiei, a luat cuvântul: „Să ascultăm, eventual, și părerea lui István Sándor!” „De ce?”, au întrebat mai mulți. „Pentru că el a fost acolo!”, a spus Albert. La cuvintele lui, toți au amuțit de uimire – până atunci eu nu pomenisem nicăieri despre deportarea mea – și, bineînțeles, mi s-a dat cuvântul...

Va urma.

EGY ÉLET KÉT VILÁG, de István Sándor, a fost publicată în 2012, în versiunea originală maghiară, la Editura Excelsior Art din Timișoara.